

İsaxan İSAXANLI

Araşdırma

AZƏRBAYCAN YENİ TÜRK ƏLİFBA KOMİTƏSİ VƏ SAVADSIZLIĞIN LƏĞV EDİLMƏSİ KAMPANİYASI

(1922-1927)

1922-ci ildə Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi yanında Yeni Türk Əlifba Komitəsi (AYTƏK) təşkil edildi. Komitənin yaradılmasında məqsəd dilimizi, yazı və oxu sistemimizi sadələşdirmək məqsədi ilə ərəb əlifbasının latın əlifbası ilə əvəz edilməsi prosesini tənzimləmək və həyata keçirmək idi. Komitənin 13 iyun 1922-ci il tarixli iclasında Səməd Ağamalıoğlunun təklifi ilə **“komitənin işlərinin tez və səliqəli getməsi, təşkilatın qüvvətlənməsi və canlanması məqsədilə”** komitə daxilində 8 nəfərdən ibarət xüsusi idarə yaradılır, Fərhad Ağazadə idarənin sədri seçilir (1, iş-4, v-1; AYTƏK-nin 13 iyun 1922-ci il tarixli 1 saylı iclas protokolundan çıxarış) və 27 iyul tarixdə ona bu vəzifəsini təsdiq edən vəsiqə verilir (2, iş-1, v-14).

Ümumiyyətlə, komitənin dəqiq yaranma tarixi, ilk tərkibi, sədrin seçilməsi və bir sıra başqa məsələlərlə bağlı konkret arxiv materiallarına rast gəlmədik, olan materiallar arasında isə xeyli uyğunsuzluqlar var. Bir mənbədə (1, iş-12) komitənin yaranma tarixi olaraq 1922-ci ilin mart ayı, başqa mənbədə (1, iş-1) 1922-ci ilin aprel ayı, başqa bir mənbədə (3, səh. 61) 1922-ci ilin may ayı, digər 2 mənbədə isə (4, səh. 65; 5, səh. 49) daha konkret bir tarix - 21 iyul 1922-ci il göstərilir. Komitənin keçirdiyi iclasların protokolları da bu tarixlərin hansının doğru, hansının yanlış olduğunu haqqında dəqiq mənzərə yaratmır.

Komitənin ilk sədrinin kimliyi haqqında da qarışıq məlumatlar var. Məsələ ilə bağlı dərc olunmuş bütün mənbələrdə komitə sədrinin Səməd Ağamalıoğlu olduğu göstərilə də, arxiv materialları bu məsələyə tam aydınlıq gətirir. Komitənin 1922-ci ildə müxtəlif təşkilatlarla çoxsaylı yazışma sənədlərindən, o cümlədən Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin sədri Səməd Ağamalıoğlunun özünün imzası ilə aparılmış yazışmalardan (1, iş-9) tam aydın olur ki, 1922-ci il noyabr ayının 20-nə qədər komitənin sədri Fərhad Ağazadə olmuş, Səməd Ağamalıoğlu isə komitənin fəxri və siyasi sədri olmuşdur. 1922-ci il noyabrın 20-dən etibarən (Fərhad Ağazadənin ayağının təşrih olunması ilə bağlı) sədr vəzifəsini müəyyən müddət Abdulla Tağızadə icra etmiş və təxminən 1923-cü ilin mart ayında Səməd Ağamalıoğlu komitəyə sədr seçilmişdir. Bundan sonra Fərhad Ağazadə komitənin sədr müavini, nəşriyyat şöbəsinin müdiri vəzifələrində çalışmışdır.

Komitənin yaranması ilə yeni əlifba hərəkatı daha sistemli, daha planlı şəkildə həyata keçirilməyə başladı.

Fəaliyyətinin ilk dövründə komitə öz işini 3 istiqamətdə aparırdı:

1. Redaksiya və nəşriyyat şöbəsi

- Komitənin qəzet, jurnal və materiallarının dərc olunması və onların yayılması.

2. Təlim və elm şöbəsi

- Uşaqlar və böyüklər üçün əlifbanın tərtibi;
- Yeni əlifba hərəkəti yolunda lazımı kitabların yazılması.

3. Təşkilati şöbə

- Azərbaycanda və türk-tatar xalqlarının yaşadıkları başqa yerlərdə komitənin şöbələrinin yaradılması;
- Mühazirələr, disputlar təşkil edilməsi yolu ilə yeni əlifba fikrinin xalq arasında geniş miqyasda həyata keçirilmə ideyasını reallaşdırmaq və onu həyata keçirmək yollarını müəyyənləyərək məqsədlə bütün türk xalqlarının iştirakı ilə qurultay çağırılmasına hazırlıq işlərinin aparılması;
- Uşaqların və böyüklərin yeni əlifbaya öyrədilməsi, eləcə də bu yolda xüsusi təlimatçı və təbliğatçıların hazırlanması üçün nümunəvi məktəblərin açılması (1, iş-12).

AYTƏK-in 14 iyul 1922-ci ildə Fərhad Ağazadənin sədrliyi ilə keçirilən iclasında Azərbaycanın rayonlarında və Azərbaycandan kənarında komitənin bir sıra yerli təşkilatlarının yaradılması məsələsi müzakirə edilir (1, iş-4) və çox keçmir ki, komitənin aşağıdakı yerli təşkilatları yaradılır:

1922-ci ildə Şuşada, Qazaxda, Tovuzda, Gəncədə, Şəkiddə, Ağdamda, Şəmkirdə, Zaqatalada, Göyçayda, Ağdaşda, Sabirabadda, Salyanda, Şamaxıda, eləcə də Azərbaycandan kənarında - Türküstanda, İrəvanda, Tiflisdə, 1923-cü ildə Qubada, Cəbrayılda (1, iş-12).

Həmin iclasda AYTƏK-in özünün yerli şöbələrinə bir təlimatnamə göndərməsi də qərara alındı və AYTƏK özünün yerli şöbələrinə onların vəzifə və fəaliyyət prinsiplərini özündə əks etdirən təlimatnamə göndərdi. Təlimatnamədə aşağıdakı prinsiplərə əməl olunması vacibliyi göstərilirdi:

1. Qarşıdakı hər 3 ay üçün plan və smeta tutub AYTƏK-ə təqdim etmək.

2. Həftədə bir dəfədən az olmamaq şərti ilə, şöbənin iclasını çağırmaq, vacib məsələləri müzakirə etmək, təsdiq olunmuş planı həyata keçirmək.

3. Bölgədə olan bütün icra təşkilatları ilə yaxşı əlaqələr yaratmaq, keçirilən bütün iclas, toplantı və yığıncaqlarda şöbənin sədri və ya məsul bir şəxs tərəfindən yeni əlifba ilə bağlı məruzələr etmək.

4. İcra təşkilatlarında yazışma sənədlərinin mümkün qədər yeni əlifba ilə aparılmasına çalışmaq.

5. Yeni əlifba tərəfdarlarının sayını artırmaq və bununla bağlı statistik hesab aparmaq məqsədilə müxtəlif müəssisələrdə nümayəndələr seçmək, yeni əlifba təbliğatını gücləndirmək.

6. İdarələrdə, sadəcə camaat arasında yeni əlifba ilə bağlı ədəbiyyatları yaymaq, «Yeni yol» abunəçilərini və bununla da qəzetin tirajını artırmaq, ««Yeni yol» geniş kütlə qəzeti olmalıdır» devizi altında təbliğat kampaniyasını daha da gücləndirmək.

7. Açılan kurslarda yeni əlifbanın müvəffəqiyyətlə tətbiq edilməsinə ciddi nəzarət etmək.

8. Yeni əlifbanın yalnız türk zəhmətkeşləri arasında deyil, həm də başqa millətlərin zəhmətkeşləri arasında təbliğatına çalışmaq.

9. Yeni əlifba ilə savadlıların sayı artdıqca müxtəlif yerlərdə divar qəzetlərini yeni əlifba ilə dərc etməyə çalışmaq, klublarda, qiraətxanalarda yeni əlifba guşələri yaratmaq (1, iş-12).

Aparılan işlər nəticəsində «Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin 1923-cü il 20 oktyabr tarixli qərarı ilə yeni əlifba, ərəb əlifbası ilə bərabər hüquqlu və 1924-cü il 27 iyun tarixli qərarla məcburi və

dövlət əlifbası hesab olundu” (4, səh.67; 1, iş-13, v-21).

Bundan sonra yeni əlifba yolunda savadsızlığın ləğv edilməsi kampaniyası geniş vüsət alır. Bu kampaniya hələ AYTƏK yaranmamışdan əvvəl -1920-ci ildən başlamışdı. Həmin ilin sentyabrında Xalq Maarif Komissarlığı nəzdində “savadsızlıqla mübarizə komissiyası” yaradıldı və bu komissiyanın rəhbərliyi altında Bakıda və rayonlarda savadsızlığın ləğv edilməsi kursları və məktəblərinin açılması prosesi başlandı. 1921-ci ilin aprelində isə bütün siyasi maarifləndirmə işlərini birləşdirmək və koordinasiya etmək məqsədilə XMK-da “Ali Siyasi Maarif” (ASM) idarəsi yaradıldı və savadsızlıqla mübarizə məsələsinə bu idarə nəzarət etməyə başladı. Rayonlarda savadsızlıq daha böyük miqyas aldığı üçün onunla mübarizədə geniş müstəvidə aparılmalı idi. Bu məsələdə ASM idarəsinin həyata keçirdiyi savadsızlığın ləğv edilməsi üzrə səyyar məktəblər xüsusi rol oynadı. Bu səyyar məktəblər kəndlərdə bu işlə məşğul olacaq qüvvələrin kifayət qədər olmaması səbəbindən yaradılmışdı və kənddə yaşayanların ən savadsız hissələri ilə iş aparırdı.

1923-cü ilin dekabrında XKS nəzdində Q.Musabəyovun sədrliyi ilə «Savadsızlıqla Mübarizə Komitəsi» yaradıldı. Azərbaycanda savadsızlığın ləğvi prosesinin 1930-cu ilin aprelinə - Azərbaycanda sovet hakimiyyətinin qurulmasının 10 illik yubileyinə qədər başa çatdırılması planlaşdırılmışdı.

1924-cü ilin yanvar ayında ASM idarəsində, «məhv olsun savadsızlıq» («doloy neqramotnost») cəmiyyətinin yaradılması məsələsi geniş müzakirə edildi və iyulun 17-də bu cəmiyyət təsis edildi. İlk dövrdə cəmiyyətə Həmid Sultanov rəhbərlik edirdi. Sonradan onu Səməd

Ağamalıoğlunun əvəz etməsi cəmiyyətin işlərinin daha sürətlə getməsinə təkan verdi. Qısa müddət ərzində Bakıda və rayonlarda cəmiyyətin şöbələri yaradıldı. Bu cəmiyyət öz vəsaiti hesabına savadsızlığın ləğvi məktəbləri, kursları, dərnləri və s. açmaqla mühüm işlər gördü.

AYTƏK-in 1 oktyabr 1923 - 1 oktyabr 1924-cü il aralığında fəaliyyəti haqqında hesabatda göstərilir ki, bu bir il müddətində komitə tərəfindən savadsızlığın ləğvi yolunda 26 adda 334.000 tirajla dərslik, uşaq ədəbiyyatı, müxtəlif kitabça və broşürlər çap edilmişdi. Qeyd edək ki, bu zaman ən böyük tirajla (50.000 ədəd) Hacı Kərim Sanılının «Böyüklər əlifbası» kitabı, Arjennikovun «1-ci məsələ kitabı», Fərhad Ağazadənin müəlliflərdən biri olduğu (Süleyman bəy Əbdürrəhmanzadə, Süleyman Sani Axundzadə, Abdulla Talıbzadə, Abdulla bəy Əfəndizadə və Mahmud bəy Mahmudbəyovla birlikdə) «İkinci il» və «Yeni türk əlifbası» (S.S Axundzadə və M.C. Məhəmmədzadə ilə birlikdə) kitabları çap olunmuşdu (1, iş-38). Bir faktı da qeyd edək ki, yeni əlifba ilə savadlanma yolunda Yeni Türk Əlifbası Komitəsi və başqa nəşriyyatlar tərəfindən 1928-ci ilin noyabr ayının 1-ə qədər 2.377.350 tirajla 473 adda kitab çap edilmişdi.

Bakı və onun dairəsində savadsızlığın ləğv edilməsi kampaniyasının həyata keçirilməsində AYTƏK-in qarşısında iki yol dururdu. Birincisi, komitə öz vəsaiti və kadrları hesabına yeni əlifba kursları açib savadsızlığı ləğv edir. İkincisi, komitə Bakı Maarif Şöbəsi (BMSŞ) ilə birlikdə işləyir, bu komissiyanın həyata keçirilməsinə yalnız nəzarət və mənəvi rəhbərlik edir. Komitənin maddi durumu kifayət qədər yaxşı olmadığından, birinci yolun seçilməsi məqsədəuyğun olmur və komitə ikinci yolu seçir.

3. C.
Yeni turq əlifba
KOMITƏSİ
30' bəstə
1924 il.

JENI TURQ ƏLİFBA KYRSLARİ HƏKKİNDƏ ANQET VƏRƏKƏSİ.

1. Kyrslar nərədə açılmış (səhər və qəndin adı qəstərlisin)
Kara-sy qəndində
2. Kyrsyn xərcini hansı idarə verir *Məhvə olsyn savad*
səlah cəm ijəti
3. Kyrs nə vəkt açılmış *25 fevral 1925* nə vəkt
bitmiş *4 aprelə 1925*
4. Kyrsa neçə adam kabyl edilmiş *80 nəfər*
5. Bynlardan kyrsy bitirmiş *62 nəfər*

Cinsə		İctimai vəzi-jətə				Miliyyətə				Firkəce			Həmtəqarlar itifaki üzvü		C Ə M İ
Olisl	Kadın	Pəllə	Əlçiq	Kyllykoy	Bəxəlar	Turq	Ermən	Rys	Bəxəlar	Uzlar	Q. kom. itifaki üzvü	Etərlər	Olanlar	Olmayanlar	
62	-	25	37	-	-	62	-	-	-	-	-	62	2	60	62

6. Kyrsa qirənlərdən:

1. Savadlı idi (səsi turq əlifbası ilə) *4 nəfər*
 2. başka dildə (hansı dildə oldygy qəstərlisin)
- II. Tamam savadsız idi *58 nəfər*

SƏDƏ SƏDRİ: *Hətəbə*

Q.İTİB: *E. Əliyev*

KYRSLEK MÜƏLLİMİ: *Zərir Əndəzov*

• BMŞ ilə birlikdə işləyərək komitə aşağıdakıları həyata keçirməli idi:

- BMŞ tərəfindən açılmış və açılacaq savadsızlığın ləğv edilməsi kursları üçün müəllimlər seçib hazırlamaq və mövcud müəllimlərin bu istiqamətdə bilik və səviyyələrini BMŞ-nin nümayəndələri ilə birlikdə yaradılmış komissiyada araşdırmaq.
- BMŞ tərəfindən açılan kurslarda işin gedişinə nəzarət etmək, onu təftiş etmək və ortaya çıxan qüsurların aradan qaldırılmasına çalışmaq.
- 2-ci maddəni həyata keçirmək üçün xüsusi təlimatçılar müəyyənləşdirmək. Bunları ya BMŞ-dən almaq, ya da başqa yerlərdən dəvət etmək.

• Aparılan işlər barəsində mükəmməl statistika aparmaq.

• Nəşriyyat işlərini gücləndirmək, yeni əlifba öyrənənləri həvəsləndirmək məqsədi ilə təlim kitablarından başqa müxtəlif məcmuələr və kitabçalar çap etdirmək.

• 2 həftədə bir dəfə BMŞ ilə birlikdə yığıncaq keçirərək nöqsanları və onların aradan qaldırılması yollarını müəyyənləşdirmək.

• «Yeni yol» qəzetini kurslarda yeni əlifba öyrənənlərə çatdırmaq, eləcə də Azərbaycan Həmkarlar İttifaqı Şurası vasitəsi ilə fəhlələr arasında bu qəzetə ucuz abunə yazılmasını təşkil etmək, lazım gələrsə bəzi yerlərdə qəzeti pulsuz paylamaq.

- Yeni əlifbanın yayılması və bunun faydalı olduğunu göstərmək və sübut etmək üçün Rayon Komitələrinin təbliğat və təşviqat şöbələri ilə birlikdə geniş fəhlə iclasları çağırmaq və ya çağırılmış icaslardan istifadə etmək.
- Qadınlar arasında bu işin həyata keçirilməsi üçün qadın təşkilatları (məsələn, Əli Bayramov Qadınlar Klubu) ilə işbirliyi qurmaq.
- Lenin Kommunist Gənclər İttifaqı ilə birlikdə gənc Türk kommunistlər arasında savadsızlığın ləğv olunması xüsusunda təbliğat və təşviqat aparmaq.
- Bakı şəhərində bütün xərcləri müdavimlərdən almaq şərti ilə bir-iki kurs açmaq (1, iş-12).

1925-ci il iyulun 6-da rayon partiya komitələri təbliğat-təşviqat şöbələri nümayəndələrinin iştirakı ilə Bakı şəhər partiya komitəsində keçirilən iclasda AYTƏK-in məsul katibi Yusif Nazirov komitənin apardığı işlər haqqında məruzə edir. Bu məruzə əsasında Azərbaycan Kommunist (Bolşeviklər) Partiyası Bakı Şəhər Komitəsinin sərəncamı ilə Bakı və rayon partiya komitələri nəzdində AYTƏK-in şöbələrinin yaradılması qərara alınır.

Şöbələrin yaradılmasında məqsəd Bakıda və rayonlarda yerləşən bütün təşkilatlarda (azərbaycanlılar və ya Azərbaycan dilini bilənlər varsa) YTƏ dərnəklərinin yaradılması, onların ədəbiyyatla təmin edilməsi, geniş təbliğat-təşviqat kampaniyasının aparılması, yerli nəşriyyatların yeni əlifba ilə ədəbiyyatların buraxılmasına cəlb edilməsi, «Yeni yol» qəzetinə geniş abunə kampaniyasının aparılması və s. işlər görməklə yeni əlifbanın öyrənilməsini sürətləndirmək idi (1, iş-1, v-28).

Partiya komitələri nəzdində belə şöbələrin yaradılması, artıq AYTƏK-in

rayonlarda olan filiallarının böyük vəsait hesabına saxlanılmasını lüzumsuz edirdi. Məhz bunları nəzərə alaraq 1926-cı il yanvarın 1-də Komitə özünün rayon filiallarının fəaliyyətini dayandırdı. Bundan sonra Komitənin yalnız 2 tip filial fəaliyyətdə idi.

Birincisi, Komitənin hesabına fəaliyyət göstərən filiallar: Tiflisdə, İrəvanda və Naxçıvanda. İkincisi, komitədən heç bir vəsait almadan fəaliyyət göstərən filiallar: Dağıstan, Başqırdıstan, Çeçenistan, Krım, Kabardin-Balkar, Özbəkistan, Türkmənistan və Qazaxstanda. Komitə bu filialları yalnız lazımi göstərişlər təlimatlar və ədəbiyyatla təmin edirdi.

Komitənin 23 oktyabr 1925-ci tarixli qərarı ilə 18 noyabr 1925-ci ildə AYTƏK və ASM arasında savadsızlığın ləğv edilməsi ilə əlaqədar bir müqavilə imzalandı.

Müqaviləyə görə komitə, Azərbaycanın rayonlarında savadsızlığın ləğv edilməsi kurslarının açılması hüququnu ASM-ə verir, ASM komitənin hesabına Azərbaycanın müxtəlif rayonlarında 160 yerdə 5 aylıq savadsızlığın ləğv edilməsi kursları açmağı öhdəsinə götürür və komitə hər kursa görə ASM-ə 200 rubl vəsait ödəyir. Kurslarla bağlı qalan bütün xərclər və tədbirlər ASM-in hesabına həyata keçirilir. Komitənin 1 oktyabr 2005 - 1 oktyabr 2006 aralığında fəaliyyəti haqqında hesabatından aydın olur ki, həmin kurslar göstərilən sayda açılsa da, onların fəaliyyəti, alınan vəsaitin hara və necə xərclənməsi və s. məsələlər barədə ASM-dən ətraflı məlumatlar almaq mümkün olmamışdır və bununla bağlı göstərilən hesabatda ASM-in fəaliyyəti qənaətbəx hesab edilməmişdir.

Göstərilən bir il ərzində müxtəlif təşkilatların hesabına Azərbaycanda 2.212 savadsızlığın ləğv edilməsi kursları açılmış və

bu kurslarda ümumilikdə 40.134 adam (orta hesabla hər kursda 18 nəfər) YTƏ ilə savadlanmışdır.

Bu kurslardan 160-ı (ümumilikdə 2880 nəfər) AYTƏK-in hesabına açılmışdı (1, iş-1).

Maraq üçün qeyd edək ki, belə kurslarda 1 nəfərin savadsızlığının ləğvi komitəyə təxminən 11-12 rubla başa gəlirdi.

Komitənin müxtəlif dövrləri əhatə edən hesabatlarına və başqa statistik arxiv materiallarına əsaslanaraq deyə bilərik ki, əgər 1922-1925-ci illərdə yeni əlifba ilə savadlananların sayı cəmi 24774 nəfər idisə, 1928-ci ilə qədər bu rəqəm sürətlə dəyişərək 200 mini ötmüşdü. Ümumiyyətlə, məlum statistik rəqəmlərə görə 1922-1927-ci illər arasında yeni əlifba ilə savadlananların sayı 231447 (aşağıdakı mənbədə bu rəqəm 231.531 göstərilmişdir) nəfər idi ki, bu da əhalinin, təxminən, 13%-i demək idi. Fərhad Ağazadə qeyd edir ki, əgər savadsızlığın ləğv edilməsi ilə bağlı bütün təşkilatlardan məlumatlar vaxtlı-vaxtında dəqiq verilmiş olsaydı, ehtimal ki, bu rəqəm 300.000 ətrafında olardı (4, səh.69-71).

Savadsızlığın ləğv edilməsi kurslarının açılması ilə ASM, BSM, Kultotdel, Soyuz Qornyakov, müxtəlif cəmiyyətlər (məsələn, «Məhv olsun savadsızlıq» cəmiyyəti), AYTƏK və onun şöbələri, Maarif Nazirliyi (məktəblilər arasında) və s. təşkilatlar məşğul olurdu. Bütün bu təşkilatlar başa çatmış yeni türk əlifba kursları haqqında komitəyə xüsusi anket vərəqi təqdim edirdi (1, iş-32, v-34). Bu vərəqədə kursda dərslər deyən müəllim, kursun açıldığı yer, kursun açıldığı və başa çatdığı vaxt, kursun xərcini ödəyən təşkilat, kursda iştirak edənlərin və kursu müvəffəqiyyətlə bitirənlərin sayı, iştirakçıların cinsi, ictimai vəziyyəti, milliyəti və s. haqqında dəqiq statistik məlumatlar öz əksini tapırdı və bu da

kurslarda savadsızlığını ləğv edənlər haqqında komitənin əsas statistik mənbə sənədləri idi. Anket vərəqinə müəllimin imzası ilə kursda iştirak edənlərin tam siyahısı da əlavə olunurdu. Belə kurslarda iştirak edənlərin təxminən 5-10%-i köhnə əlifba ilə savadlı olur, qalanları isə hər iki əlifbada tam savadsızlar olurdu.

Savadsızlığın ləğv edilməsi yolunda təbliğat-təşviqat işləri ilə həmkarlar ittifaqları, komsomol təşkilatları, müxtəlif cəmiyyətlər, Orduda təbliğat şöbələri (əsgərlər arasında), müxtəlif klublar (məsələn, Əli Bayramov Qadınlar Klubu), partiya təşkilatları nəzdində təbliğat-təşviqat şöbələri, müəssisələr nəzdində yaradılmış dərnəklər və s. məşğul olurdu.

Ədəbiyyat

1. *“AMİK nəzdində AYTƏK-nin fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Milli Arxiv İdarəsi Azərbaycan Dövlət Arxivi, Fond-103, Təsvir-1.*

2. *“AMİK nəzdində AYTƏK-nin fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Milli Arxiv İdarəsi Azərbaycan Dövlət Arxivi, Fond-103, Təsvir-2.*

3. Т. А. Мусаева. *“Революция и народное образование в Азербайджане”* Издательство «Элм», Баку-1979.

4. Ф.Агазаде, К.Каракашлы. *“Очерк по истории развития движения нового алфавита и его достижения”*

Издание ВЦК НТА, Казань-1928.

5. Əjdər Ağayev. *Fərhad Ağazadənin pedaqoji görüşləri.*- Bakı: Maarif, 1987.